

Sylwester Czopek, Andrzej Pelisiak

Szerokopłaszczyznowe interdyscyplinarne badania archeologiczne przeprowadzone przez Fundację Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego w strefie autostrady A-4 w woj. podkarpackim w latach 2005-2006

■ WSTĘP

Badania archeologiczne prowadzone na trasach planowanych autostrad są największym jak dotąd przedsięwzięciem archeologii polskiej. Pod względem zaangażowanych środków, zakresu przestrzennego oraz niezwykle szerokiej problematyki, nie znajdują odpowiednika we wcześniejszych, nawet największych projektach badawczych. Badania te realizowane są od połowy lat 90. XX w. Dotychczas koncentrowały się

na trasach autostrad A-2 (odcinki od granicy polsko-niemieckiej do centralnej Polski), A-1 (odcinki w Polsce północnej i centralnej), oraz A-4 (Śląsk i Małopolska). Przeprowadzone prace zaowocowały już ważnymi opracowaniami zbiorowymi (np. Grygiel 2003; Kadrow 2001, 2003; Raport 2001, 2003, 2004; Włodarczak 2002).

W 2005 r. archeologiczne badania poprzedzające budowę autostrady A-4 rozpoczął rzeszowski ośrodek archeologiczny. W pierwszym etapie, realizowanym

Ryc. 1. Mapa z lokalizacją stanowisk: (1) Nowa Wieś, stanowiska 3-4; (2) Terliczka, stanowisko 3; (3) Terliczka, stanowiska 4-5; (4) Terliczka, stanowisko 7; (5) Terliczka/Łąka, stanowiska 27/1; (6) Stobierna, stanowisko 2. Gmina Trzebowniko, woj. podkarpackie

Fig. 1. Map with the location of sites: (1) Nowa Wieś, sites 3-4; (2) Terliczka, site 3; (3) Terliczka, sites 4-5; (4) Terliczka, site 7; (5) Terliczka/Łąka, sites 27/1; (6) Stobierna, site 2. Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship

w latach 2005-2006, objęły one stanowiska ulokowane na odcinku od węzła Rzeszów Wschodni do węzła Rzeszów Zachodni (tzw. obwodnica Rzeszowa) oraz na drodze ekspresowej S19. Badania przeprowadzono na dziewięciu stanowiskach archeologicznych (Ryc. 1): Nowa Wieś 3: 4, Terliczka 4: 5, Terliczka 1, Łąka 27, Terliczka 3, Terliczka 7 i Stobierna 2 (Czopek, Pelisiak 2006). Inwestorem była Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Rzeszowie, wykonawcą Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. Materiały są przechowywane w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie.

Należy dodać, że część zabytków wymagających specjalistycznych procedur zabezpieczających (chodzi tu głównie o przedmioty metalowe i wykonane z materiałów organicznych) przekazywano do pracowni konserwatorskich, tj. Pracowni Konserwacji Zabytków w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie, w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (do dra Marcina Biborskiego). W trakcie badań terenowych pobrano liczne próbki do analiz specjalistycznych. Badania geomorfologiczne prowadził prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego dr hab. Piotr Gębica. Oznaczenia wieku metodą ¹⁴C wykonało Poznańskie Laboratorium Radiowęglowe (prof. dr hab. Tomasz Goslar). Analizy dendrologiczne i dendrochronologiczne wykonał zespół prof. dra hab. Marka Krąpca (z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie). Wszelkie analizy paleobotaniczne przeprowadzone zostały w Instytucie Botaniki im. Władysława Szafera w Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dr Agnieszka Wacnik).

■ **NOWA WIEŚ, STANOWISKO 3+4, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI**

Stanowiska 3 i 4 w Nowej Wsi wyznaczone zostały na podstawie rezultatów badań AZP. W istocie stanowią jedno stanowisko (stąd oznaczenie 3+4). Ich podział należy uznać za sztuczny, wynikający ze stanu wiedzy po badaniach powierzchniowych. Wykopaliskowe badania archeologiczne kompleksu stanowisk 3+4 w Nowej Wsi przeprowadzono w 2005 r. pod kierunkiem dr Renaty Zych. Stanowiska te ulokowane są na garbie terenowym zbudowanym z utworów glacialnych i fluwioglacjalnych, głównie piasków, w warstwie powierzchniowej zwydmionych. Garb ten rozciąga się w przybliżeniu równoleżnikowo na długości ok. 1200 m. Jego najwyższe partie wznoszą się do ok. 10 m ponad dno doliny Mrowli (na południu) i bezimiennego cieką (na północy). Przebadano łącznie obszar o powierzchni 208 arów, przy czym część tego kompleksu lokuje się poza pasem autostrady i tym samym nie została objęta badaniami

wykopaliskowymi. Na przebadanym terenie zarejestrowano stosunkowo liczne źródła nieruchome (272 obiekty) oraz 664 zabytki krzemienne i prawie 2000 fragmentów ceramiki. Dodać należy, że z terenu tych stanowisk (oraz innych w obrębie Nowej Wsi) pochodzi bardzo liczna kolekcja zabytków krzemiennych zbieranych przez wiele lat z powierzchni. Jej trzon stanowią materiały przekazane do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie przez Andrzeja Pasiękę (Mitura, Pasięka 2005).

Stanowiska w Nowej Wsi 3+4 podlegały silnym procesom podepozycyjnym. Przede wszystkim były to procesy eoliczne i stokowe, które podlegały szczególnej intensyfikacji w okresach antropogenicznych przekształceń (destrukcji) pierwotnej roślinności. Takie zdarzenia mogły mieć miejsce każdorazowo, gdy teren ten lub jego otoczenie był zajęty przez osadnictwo lub wchodził w skład stref aktywności gospodarczej, czyli prawdopodobnie od mezolitu (por. np. Pelisiak *et al.* 2006), a na pewno od czasu, kiedy pojawiły się tutaj pierwsze społeczności neolityczne. Procesy eoliczne i denudacja odcisnęły negatywne piętno na stanie zachowania pozostałości osadnictwa. Odkryte obiekty manifestowały się często w postaci szczątkowej (rejestrowano ich spągowe partie), a nie można wykluczyć i tego, że jakaś ich część uległa całkowitemu zniszczeniu. Materiały rejestrowane w warstwie kulturowej prezentują skumulowany kalendarz aktywności człowieka; są to materiały wielookresowe i wielokulturowe, zalegające, co można przyjąć z dużym prawdopodobieństwem, na złożu wtórnym. Podobnie rzecz się ma z materiałami pozyskanymi z obiektów. Tutaj również mamy często do czynienia z materiałami ewidentnie różnoczasowymi. Stan ten był wielokrotnie zasadniczą przeszkodą w przyporządkowaniu chronologicznym i kulturowym obiektów.

W trakcie badań wykopaliskowych w Nowej Wsi, stan. 3+4, zarejestrowano materiały od paleolitu do czasów nowożytnych. Reprezentują one kilkanaście podstawowych poziomów chronologicznych.

1. Najstarsze zarejestrowane materiały łączą się z późnym paleolitem. Tak datować można część zabytków krzemiennych, w tym formy charakterystyczne dla tego okresu, takie jak liściak, wiórowy rdzeń dwupiętowy, wióry od rdzeni dwupiętowych. Materiały późnopaleolityczne nie tworzyły wyraźnych skupisk. Nie jest wykluczone, że są to pozostałości wielokrotnej penetracji tego miejsca i/lub kilku obozowisk lokowanych tutaj przez grupy myśliwych i zbieraczy w późnym plejstocenie.

2. Najprawdopodobniej większość materiałów krzemiennych datować można na mezolit. W trakcie badań zarejestrowano stosunkowo liczne wiórki mikroalityczne i ich fragmenty, fragmenty mikrolitycznych

rdzeni wiórowych jednopiętowych oraz narzędzia mikrolityczne i ich fragmenty. Materiały te zarejestrowano w układzie bezkrzemienicowym, co może być skutkiem różnorodnych procesów podozycyjnych. Ponieważ rejestrowano je na dużej przestrzeni, należy przypuszczać, że są to pozostałości co najmniej kilku obozowisk.

3. Niezbyt liczne, aczkolwiek zróżnicowane kulturowo, są materiały neolityczne. Najstarsze z nich to fragmenty – najprawdopodobniej jednego – naczynia kultury malickiej. Są to zapewne ślady krótkotrwałego obozowiska lub penetracji tego terenu przez ludność wspomnianej kultury. Teren stanowisk w Nowej Wsi leży poza pasem lessów trwale zasiedlonych przez tę społeczność, choć w stosunkowo niewielkiej odległości (kilku kilometrów) od znanych osad. Jest to jednak dystans zbyt wielki (ponadto piaszczyste podłoże nie stwarzało korzystnych warunków dla gospodarki wczesnoneolitycznej), aby można było sądzić, iż omawiane stanowisko lokowało się w strefie permanentnej aktywności gospodarczej ludności jednego z osiedli z regionu podrzeszowskiego.

4. Kilkadziesiąt fragmentów ceramiki i część materiałów krzemienych (szczególnie tzw. okazy makrolityczne) można łączyć z kulturą pucharów lejkowatych. Na badanym terenie nie zarejestrowano osady tej ludności, nie odnotowano tutaj obecności trwałych obiektów mieszkalnych i urządzeń gospodarczych. Jednakże zważywszy na fakt, że badaniami wykopaliskowymi objęto tylko część stanowiska (tę, która ulokowana jest w obrębie pasa autostrady), a materiały kultury pucharów lejkowatych rejestrowano na powierzchni również poza obszarem wykopalisk, nie można wykluczyć tego, że osiedle może być ulokowane już poza strefą badań. Odkryte pozostałości są stosunkowo nieliczne, a ceramika pozbawiona jest cech dystynktywnych, jeśli chodzi o chronologię. W tym kontekście ważna jest obecność zabytków wykonanych z krzemieni jurajskich odmiany G, które sugerują raczej późną metrykę tych materiałów w ramach schematów chronologicznych kultury pucharów lejkowatych.

5. Ważnym odkryciem były fragmenty naczyń kultury ceramiki sznurowej. Pozostałości te odkryto poza obiektami. Są one śladem obozowiska, jednego z coraz liczniej ostatnio odkrywanych w Polsce południowej. Nie jest wykluczone, że w Nowej Wsi, stan. 3+4, z kulturą ceramiki sznurowej może się łączyć również część materiałów krzemienych (wióry od rdzeni jednopiętowych odkryte w strefie, gdzie odnotowano ceramikę), choć należy podkreślić, iż poza ich lokalizacją brak wyraźnych przesłanek typologicznych dla takiego przyporządkowania.

6. Z kulturą mierzanowicką można pewnie łączyć jeden fragment ceramiki i prawdopodobnie niektóre przedmioty krzemienne (być może niektóre formy odłupkowe).

7. Stosunkowo liczne są materiały kultury trzcinieckiej. Odkryto 424 fragmenty ceramiki (ilość po rekonstrukcji) oraz dziewięć obiektów (jam osadowych). Ceramika jest niejednorodna i prawdopodobnie zróżnicowana chronologicznie. Rejestrowano ją na dużym obszarze. Ilość zabytków i ich znaczny rozrzut przestrzenny może być podstawą przypuszczenia, że są to pozostałości być może kilkakrotnego zasiedlenia stanowiska.

8. Najliczniejszą grupę materiałów sklasyfikowanych pod względem kulturowym stanowi 479 fragmentów ceramiki (ilość po rekonstrukcji) oraz 14 obiektów ziemnych tarnobrzeszkiej kultury łużyckiej. Ceramika jest zróżnicowana chronologicznie. Zarejestrowano fragmenty naczyń z jej fazy III oraz zapewne materiały starsze, jednak o słabo rysujących się cechach dystynktywnych. Pozostałości te dopuszczają dwojaką interpretację. Mogą to być ślady jednej, długotrwałej osady lub, co wydaje się bardziej prawdopodobne, co najmniej dwóch osiedli założonych w tym miejscu w różnych okresach.

9. Z kulturą przeworską łączy się 13 fragmentów naczyń i jedna jama osadowa. Ceramika nie jest charakterystyczna, stąd jej przyporządkowanie kulturowe nie może być uznane za pewne.

10. Z okresem średniowiecza łączą się 72 niewielkie fragmenty ceramiki, nie odnotowano natomiast śladów obiektów osadowych. Materiały te należy postrzegać w kontekście pobliskich osad. Są to najprawdopodobniej pozostałości eksploatacji gospodarczej terenu; ceramika dostała się na badany teren w trakcie różnorodnych prac gospodarczych.

11. Materiały nowożytnie datowane być mogą od XVI w. po czasy współczesne. Tworzy je 758 fragmentów ceramiki i siedem obiektów nieruchomych. Wyznaczają one najbliższe przestrzenne zaplecze gospodarcze istniejących w sąsiedztwie wsi.

■ **STOBIERNA, STANOWISKO 2, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI**

Stanowisko 2 w Stobiernej (Ligoda, Słowik 2009) ulokowane jest w pasie drogi ekspresowej S19. Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzono tu w 2006 r., a kierował nimi mgr Krzysztof Słowik. Stanowisko to ulokowane jest w południowej części Płaskowyzu Kolbuszowskiego, na zboczu doliny niewielkiego ciek. Teren ten, o urozmaiconej rzeźbie, pokryty jest utworami polodowcowymi, głównie różnymi piaskami i żwirami.

Łącznie przebadano 140 arów i odkryto 388 obiektów nieruchomych. Zabytki ruchome tworzył zbiór ponad 2400 fragmentów ceramiki (ilość po rekonstrukcji) oraz kilkadziesiąt zabytków krzemiennych. Należy odnotować, że część stanowiska była zniszczona nowożytnymi wkopami. Denudacja spowodowała znaczne zniszczenia obiektów, z których w większości wypadków zachowały się jedynie części spagowe.

W trakcie badań wykopaliskowych zidentyfikowano kilka podstawowych faz aktywności człowieka.

1. Schyłkowy paleolit reprezentowany na pewno przez trzoneczkowaty liściak z krzemienia świciechowskiego, który należy łączyć z kulturą świderską. Nie można wykluczyć, że część całego inwentarza krzemiennego, liczącego 62 artefakty, także może pochodzić z paleolitu schyłkowego.

2. Pozostałą część materiałów krzemiennych należy przypisać młodszemu okresowi, z czego najbardziej wyraźnie rysuje się mezolit.

3. Kulturze trzcinieckiej przypisano tylko 1 fragment typowej ceramiki.

4. Osada III fazy tarnobrzesckiej kultury łużyckiej jest bez wątpienia dominującym źródłem horyzontem osadniczym. Można jej przypisać 153 obiekty różnorodnej funkcji oraz 1972 fragmenty ceramiki (57% pochodzi z obiektów), dwa przęśliki oraz polepę. Podstawą datowania jest tutaj ceramika, wśród której dominują typowe dla schyłkowo tarnobrzesckich osad garnki o chropowatych powierzchniach z plastycznymi listwami i otworkami pod krawędzią (Ligoda, Słowik 2009, tabl. I-IV). Trzeba zwrócić uwagę, że przebadana część stanowiska (tj. ta, która koliduje z przebiegiem planowanej drogi S19) jest jego skrajem. Rozrzut materiałów na powierzchni, a także ukształtowanie terenu wskazują, że centrum osady znajduje się na zachód od przebadanego sektora.

5. Okres nowożytny reprezentuje 25 obiektów (w tym cztery to pozostałości dróg), które na podstawie ceramiki wydatowano na XVII-XVIII w. i czasy późniejsze.

▪ **TERLICZKA, STANOWISKO 3, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI**

Badania wykopaliskowe zostały przeprowadzone w 2006 r. pod kierunkiem mgr Iwony Florckiewicz. Stanowisko leży na niewielkim wyniesieniu zbudowanym z utworów akumulacji wodnej, ulokowanym w obrębie dna doliny Wisłoka. Ta jej część charakteryzuje się licznymi korytami kopalnymi, z których jedno bezpośrednio sąsiaduje ze stanowiskiem. W sumie przebadano 56 arów. Na terenie tym odkryto 53 obiekty (jamy osadowe i dołki posłupowe), stosunkowo liczne fragmenty

ceramiki (głównie kultury trzcinieckiej) oraz zabytki kamienne, w tym obrabiane technikami krzemieniarskimi. Zidentyfikowano kilka głównych faz osadnictwa:

1. Ze schyłkowym paleolitem łączą się nieliczne zabytki krzemienne, które mają cechy techniki eksploatacji rdzenia dwupiętowego.

2. Mezolit reprezentują dwa, mikrolityczne narzędzia krzemienne.

3. Słabo rysujący się „horyzont” neolityczny reprezentują artefakty krzemienne (odłupek z wyświeceniem krawędzi i wiórowiec) oraz zaledwie trzy fragmenty ceramiki. Identyfikacja kulturowa jest tutaj w zasadzie niemożliwa.

4. Kultura mierzanowicka rysuje się już wyraźniej. Reprezentuje ją 29 fragmentów ceramiki i siekierka krzemienista z surowca świciechowskiego. Materiały te zarejestrowano poza obiektami.

5. Kultura trzciniecka jest reprezentowana przez dziewięć obiektów (typowe, niewielkie jamy osadowe oraz dołki posłupowe). Materiał ruchomy stanowi 307 fragmentów ceramiki, z czego tylko 28 pochodzi z obiektów. Jest to najbardziej czytelny „horyzont” na stanowisku, który można odnosić do klasycznej fazy kultury trzcinieckiej (fragmenty naczyń o pogrubionych i ukośnie ściętych krawędziach, listwy plastyczne).

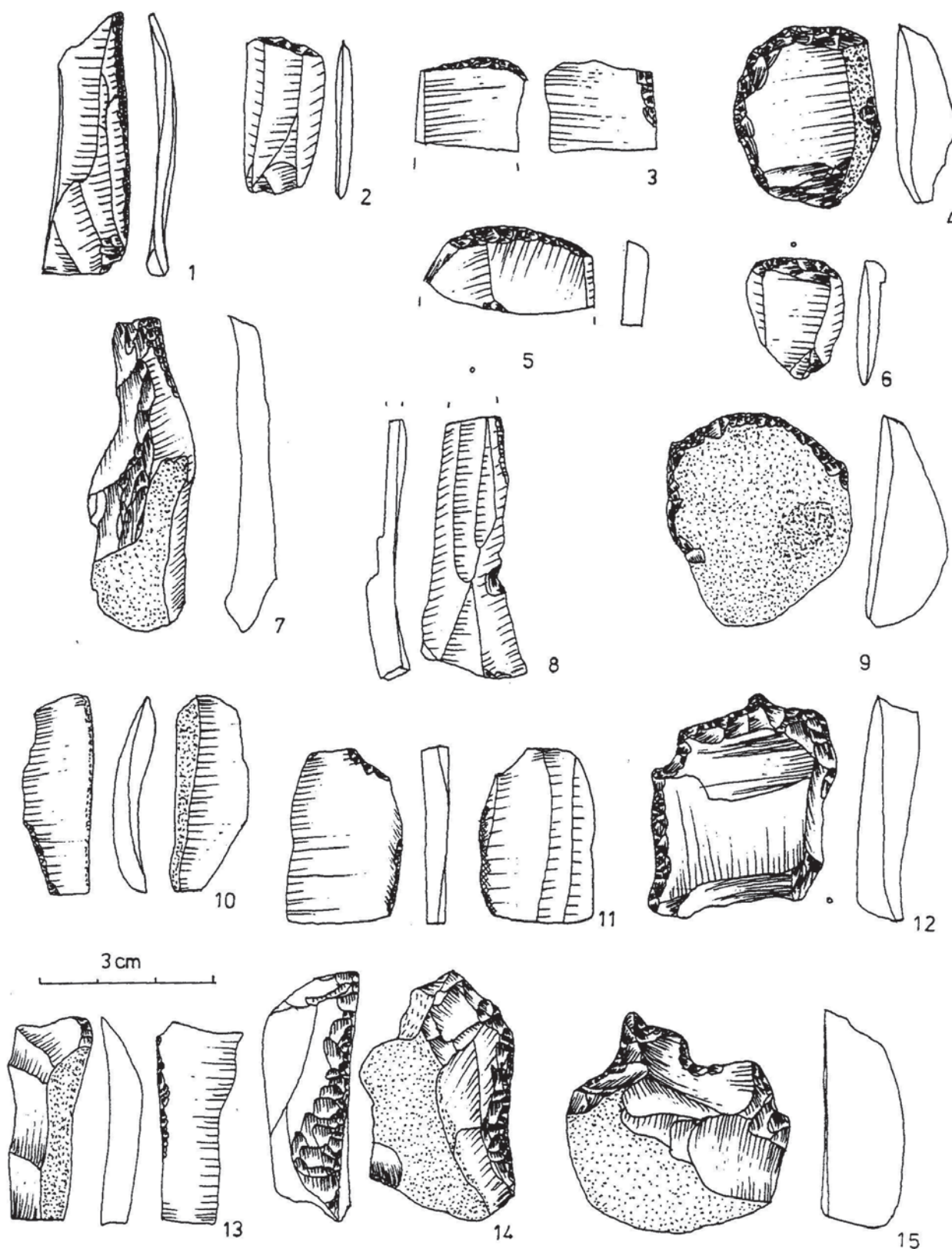
6. Tarnobrzesckiej kulturze łużyckiej przypisano siedem fragmentów ceramiki.

7. Kultura przeworska reprezentowana jest tylko przez jeden fragment ceramiki.

8. Późne średniowiecze reprezentuje jeden obiekt z fragmentem ceramiki datowanej na XIV-XV w. Być może wyznacza on początek dłuższej trwającej fazy chronologicznej, bowiem stwierdzono również materiały nowożytne o chronologii w granicach XVI-XVII w.

▪ **TERLICZKA, STANOWISKO 4+5, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI**

Kompleks stanowisk 4 i 5 w Terliczce (tak opisane zostały w trakcie badań AZP) w istocie stanowi jedno stanowisko rozdzielone sztucznie na dwie części nowożytnym rowem melioracyjnym. Badania wykopaliskowe przeprowadzono w 2005 r. pod kierunkiem prof. dra hab. Sylwestra Czopka. Kompleks ten ulokowany jest w obrębie dna pradoliny Wisłoka. Jego zachodnia część (oznaczona jako stanowisko 4) ulokowana jest na równinie, której najwyższe partie wznoszą się do ok. 7,5 m ponad współczesne koryto Wisłoka. Teren ten pokryty jest gliniasto-piaszczystymi utworami rzeczno-jeziorowymi w postaci naprzemianległych lamin mułkowych i piaszczystych, wskazujących na okresowe zalewy powodziowe (Gębica 2006). Daty uzyskane metodą luminescencyjną dla

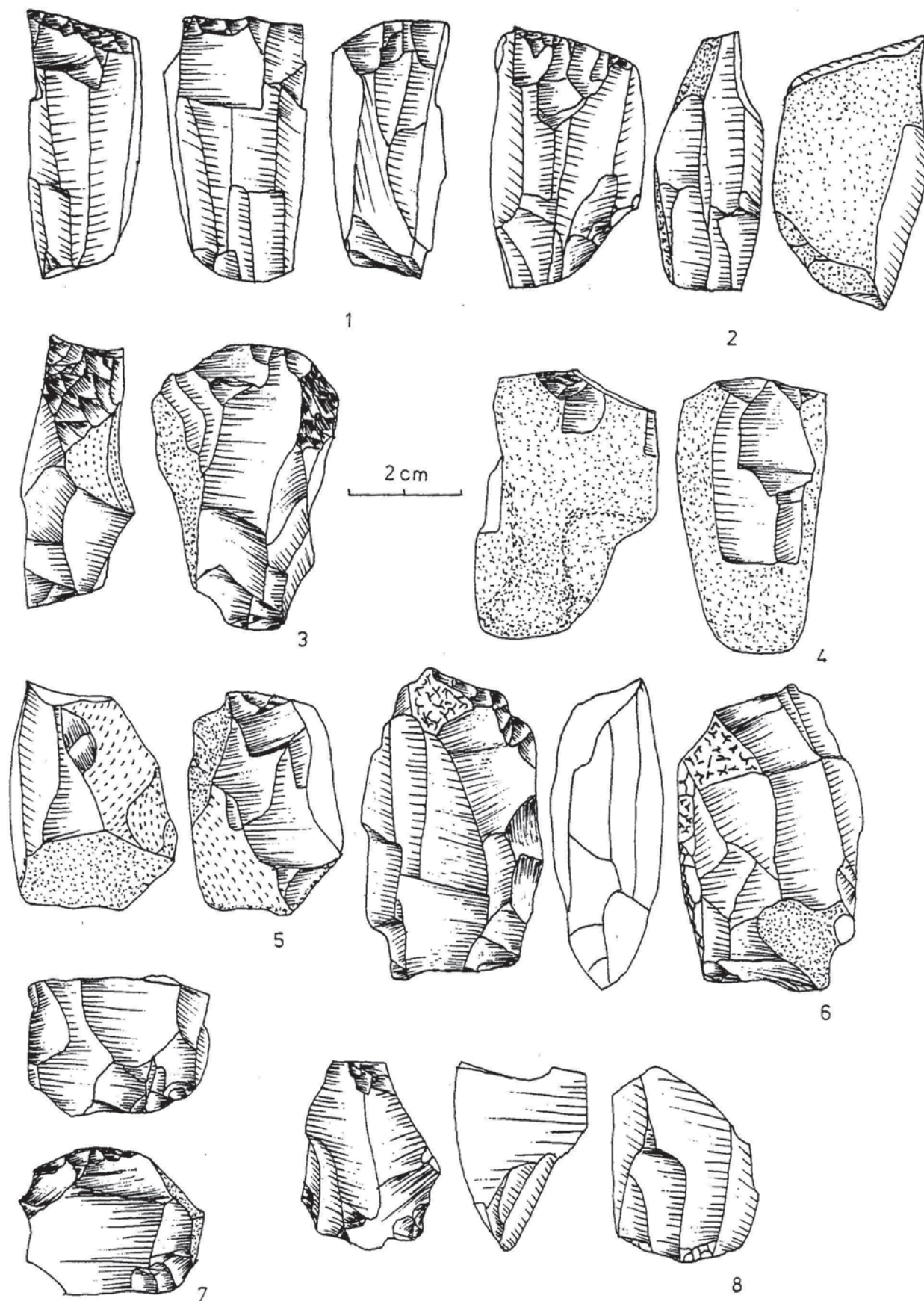

Ryc. 2. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Wybór materiału krzemienego (rys. P. Mitura)

Fig. 2. Terliczka, site 4, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Selection of flint material (drawing by P. Mitura)

piasków mułkowych z głębokości 71-75 cm (6470 ± 460 BP) oraz pyłów i piasków mułkowych z głębokości 121-125 cm (9400 ± 590 BP) wskazują na staroholoceniński wiek mad na tym terenie.

Część wschodnia kompleksu (oznaczona jako stanowisko 5) charakteryzuje się nieco bardziej urozmaiconą rzeźbą. W jej strefie zachodniej mamy do czynienia z kontynuacją warunków z części zachodniej kompleksu. Natomiast różni się jej strefa środkowa i wschodnia. Tworzy ją piaszczysty pagór, którego najwyższe punkty lokują się ponad 8,5 m powyżej koryta Wisłoka. W niższej partii jest on pokryty młodszymi madami, a z dwóch

Ryc. 3. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Wybór materiału krzemienego (rys. P. Mitura)

Fig. 3. Terliczka, site 4, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Selection of flint material (drawing by P. Mitura)

stron jest podcięty przez starorzecza. W warstwie pokrywowej przeważają tutaj piaski drobno i średnioziarniste z frakcją pylastą oraz piaskami gruboziarnistymi i drobnymi żwirikami. Odnotowano również efekty wywiewania (deflacji) materiału najdrobniejszego, co skutkowało pozostawieniem tzw. bruku deflacyjnego. Zmatowienie i obróbka ziaren kwarcu jest efektem działania procesów eolicznych, co można datować na schyłkowy plenivistulian. Potwierdza to datowanie OSL próbek piasku, z otrzymanym oznaczeniem wieku 14970 ± 900 BP.

Część kompleksu oznaczona jako stanowisko 5, od wschodu i północy ograniczone jest połączonymi starorzeczami. W obrębie jednego z nich odnotowano materiały organiczne w postaci gałęzi i pni drzew. Materiał ten wypełniał niewielkie jezioro starorzeczne. Długie wypełnianie się starorzecza potwierdza seria dat radiowęglowych wykonana dla materiałów organicznych wypełniska:

Poz-17525: 4060 ± 35 BP (2700-2470 BC)

Poz-17526: 4065 ± 35 BP (2700-2480 BC)

Poz-17527: 4780 ± 40 BP (3650-3510 BC)

Poz-17528: 5040 ± 40 BP (3960-3710 BC)

oraz data dendro: TER 25: 106-163 AD (data zdeponowania po 170 AD).

Powyższe daty wskazują na deponowanie drewna w okresie odpowiadającym neolitowi (oznaczenia ^{14}C) oraz okresowi rzymskiemu (oznaczenie dendro). Wypełnianie się starorzecza miało miejsce w okresach późniejszych (późne średniowiecze, okres nowożytny), a pośrednim dowodem na taką chronologię zdarzeń jest pyłek gryki odnotowany w ciemnych warstwach wypełniska (Wacnik 2006).

Na stanowisku 4+5 w Terliczce przebadano łącznie 528 arów, odpowiednio 268 w ramach stanowiska 4 oraz 260 w ramach stanowiska 5. Odkryto bardzo liczny i zróżnicowany materiał zabytkowy datowany od górnego paleolitu do okresu nowożytnego, w tym 3371 przedmiotów opracowanych technikami krzemieniarskimi.

1. Najstarsze materiały łączą się z górnym i schyłkowym paleolitem (kompleks kultur graweckich i epigraweckich, kultura świderska) i mezolitem. Z tymi etapami zasiedlenia łączy się zdecydowana większość zabytków krzemiennych (Ryc. 2-6). Najliczniejsze są materiały datowane na późny paleolit, tj. kompleks kultur graweckich i epigraweckich. W obrębie stanowiska 4 (łącznie 2115 zabytków) rejestrowano je w obrębie skupień, na stanowisku 5 (1256 zabytków) zalegały w rozproszeniu na całym badanym obszarze. W obrębie skupień I i II zalegały materiały niejednorodne pod względem chronologicznym i kulturowym. Odkryto

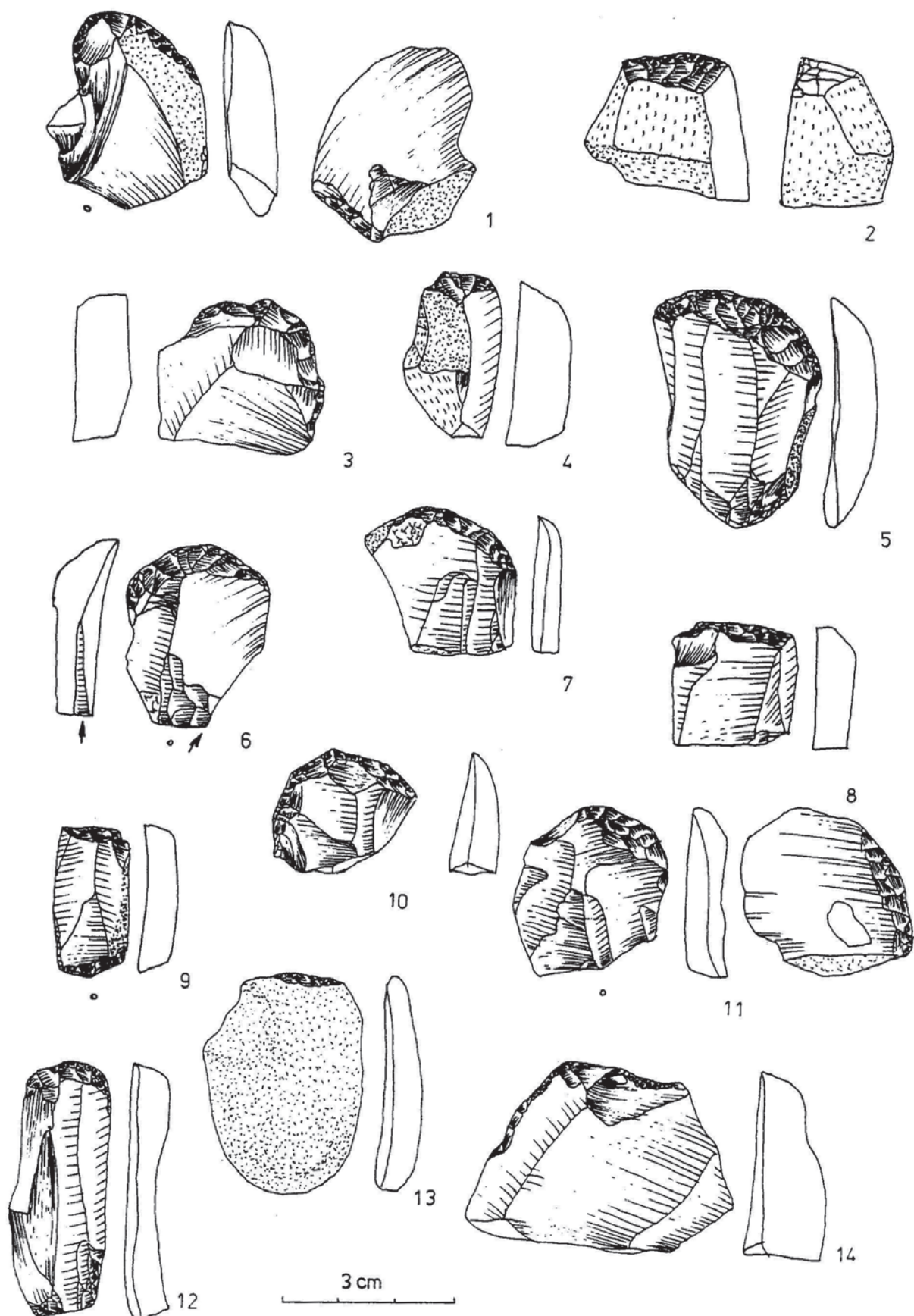
tam zabytki graweckie, liściaki schyłkowopaleolityczne oraz mezolityczne (kultura janisławicka), np. trapezy, skrobacze, wiórki wykonane techniką naciskową, półtylczak. Materiały ze skupienia nr III wydają się tworzyć zbiór względnie jednorodny kulturowo. Wykonano je techniką twardego tłuka. Stosowano rdzenie jedno i dwupiętowe. W grupie narzędzi zaznaczają się rylce, przekłuwacze, wióry retuszowane, półtylczaki i tylczak. Materiały te łączyć można z kulturą grawecką.

2. Kultura pucharów lejkowatych na badanych stanowiskach reprezentowana jest przez skromny zestaw źródeł. Nie istniała tu stała osada (niskie strefy den dolin dużych rzek raczej nie były zasiedlane przez społeczności tej kultury). Z kulturą pucharów lejkowatych łączy się jeden obiekt, pięć fragmentów ceramiki oraz materiały krzemieniarskie (retuszowany wiór z krzemienia jurajskiego, retuszowany wiór z krzemienia świecichowskiego, drapacz z wióra), w tym jedna uszkodzona siekierka z łupku.

3. Materiały kultury mierzanowickiej rejestrowano sporadycznie na całym badanym obszarze. Z tą kulturą łączą się dwa obiekty, fragmenty ceramiki oraz zabytki krzemieniarskie o cechach wczesnobrązowych, takie jak grocic sercowaty i formy odłupkowe.

4. Na badanym obszarze liczne są pozostałości osadnictwa kultury trzcinieckiej. Odkryto 133 obiekty, ponadto w 45 obiektach ceramika kultury trzcinieckiej była rejestrowana na złożu wtórnym. Wśród obiektów wyróżniono jamy (110) o różnych kształtach i rozmiarach, dołki posłupowe (16), paleniska (4) oraz trzy rowki. Liczny zbiór ceramiki (Ryc. 7) tworzyło 1090 fragmentów (liczba po rekonstrukcji) odkrytych w obiektach oraz 1616 fragmentów zarejestrowanych poza obiektami (w tej grupie tylko 34 ułamki na stanowisku 4). Ceramika naczyniowa jest jednolita pod względem technologicznym (jako domieszkę stosowano średnio- i gruboziarnisty tłuczeń skalny, niekiedy mikię). Wśród form rozrózniono garnki, wazy, amfory, czerpaki i misy. Ceramika łączy się z fazą klasyczną kultury trzcinieckiej. Obiekty rozmieszczone są w obrębie pięciu skupisk, każde o wymiarach ok. 40×40 m. Pomiedzy nimi czytelne są wyraźne granice. Poszczególne skupiska odpowiadają albo zagrodom albo niewielkim osadom. Ze sporym prawdopodobieństwem można przyjąć, że przynajmniej częściowo były one sobie współczesne. Daty radiowęglowe lokują osadnictwo ludności kultury trzcinieckiej w osiemnastym i siedemnastym stuleciu BC.

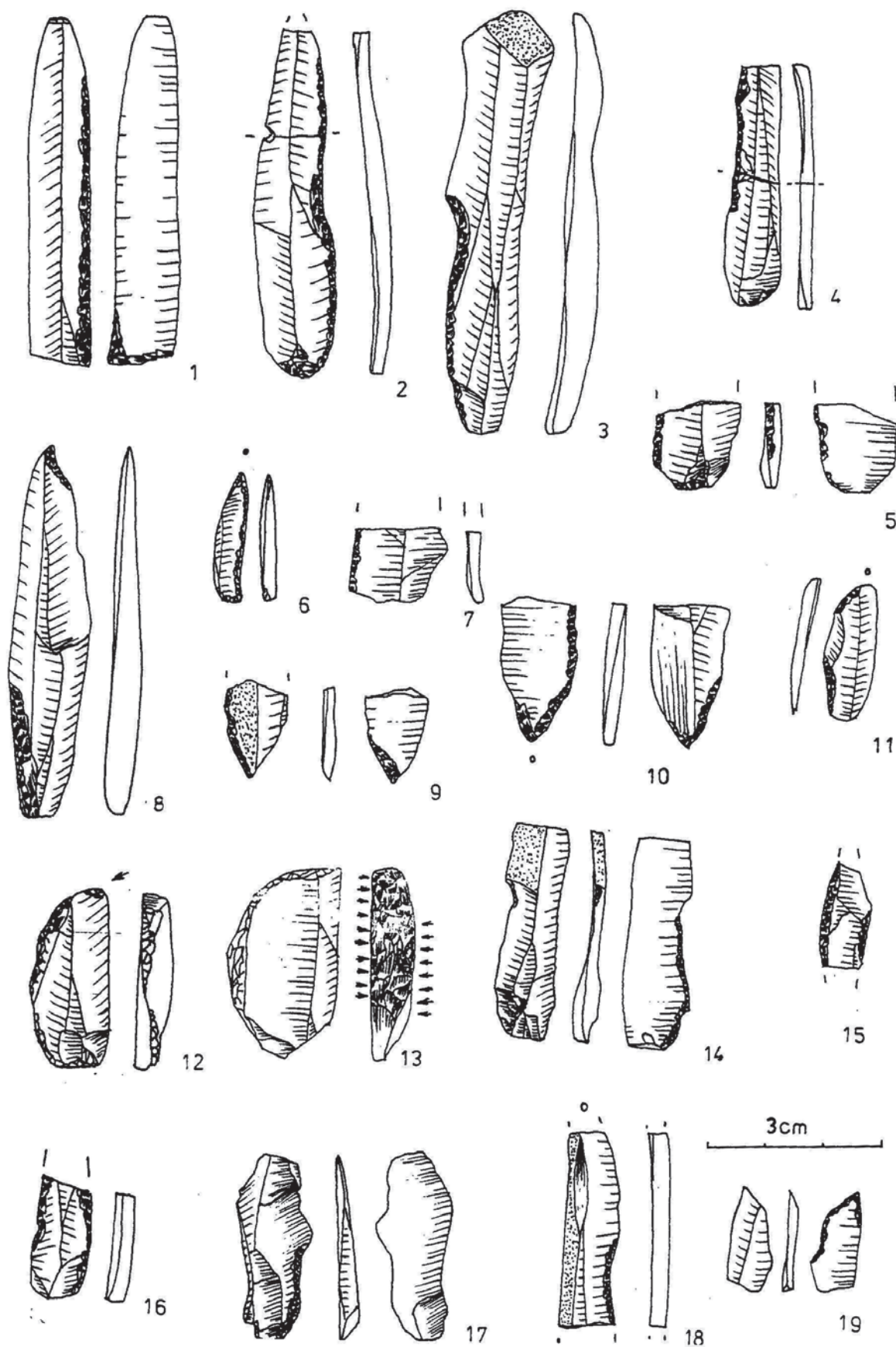
5. Bardzo liczne są pozostałości kultury lużyckiej (Hozer 2009). Odkryto łącznie 192 obiekty, w tym jamy osadowe, dołki posłupowe, paleniska, studnię, obiekty rowkowe i palisadowe. Zbiór zabytków ruchomych

Ryc. 4. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Wybór materiału krzemienno

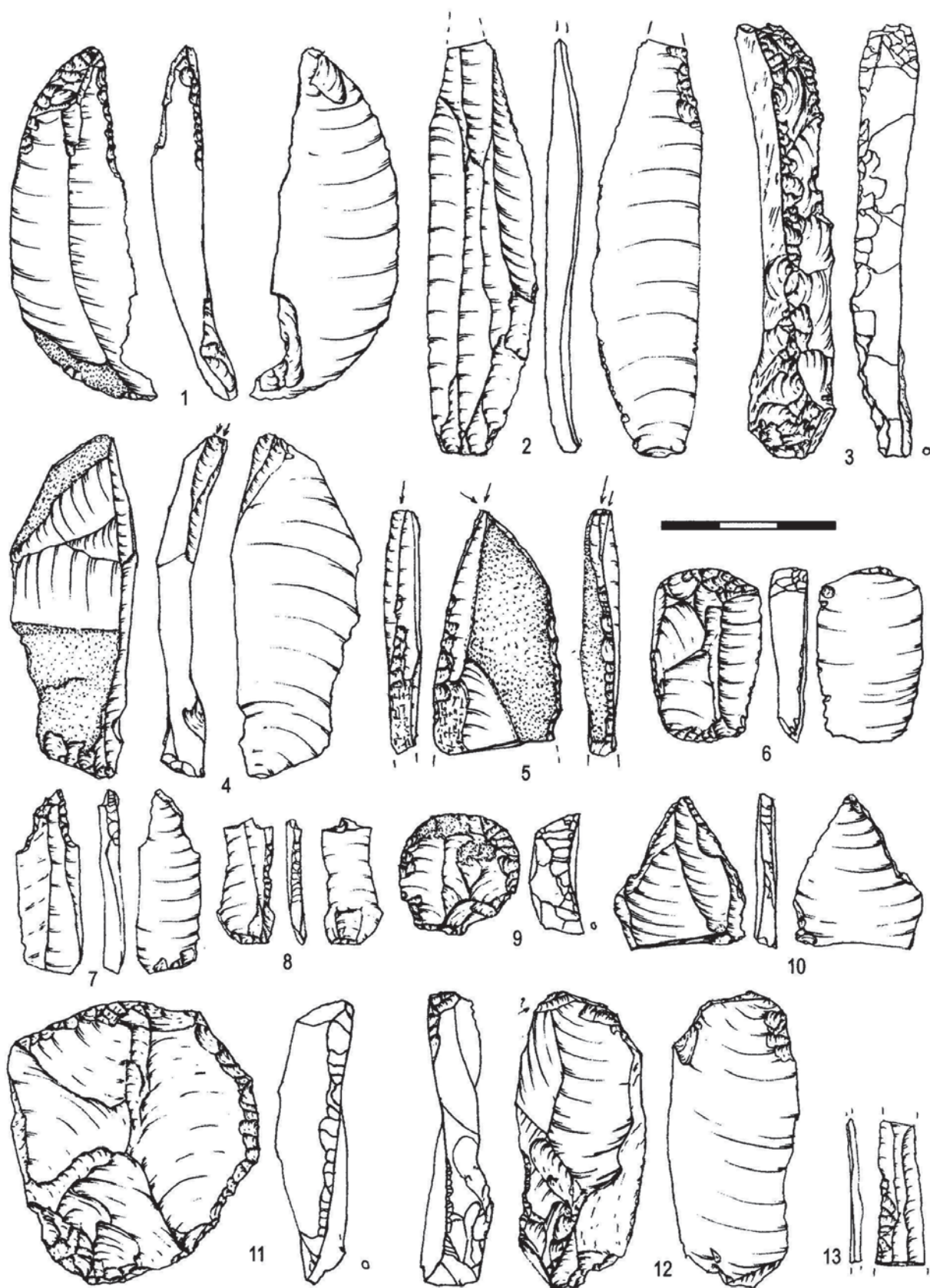
Fig. 4. Terliczka, site 4, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Selection of flint material (drawing by P. Mitura)

Ryc. 5. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Wybór materiału krzemienego (rys. P. Mitura)

Fig. 5. Terliczka, site 4, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Selection of flint material (drawing by P. Mitura)

Ryc. 6. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Wybór materiału krzemienego (rys. M. Połtowicz)

Fig. 6. Terliczka, site 5, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Selection of flint material (drawing by M. Połtowicz)

tworzą 6734 fragmenty ceramiki (po rekonstrukcji – Ryc. 7), z czego w wypełniskach obiektów zarejestrowano 2682 fragmenty, glinianą łyżkę, przęśliki, grzechotkę glinianą, rozcieracze kamienne, fragment przedmiotu

metalowego i stosunkowo liczne przedmioty wykonane z materiałów organicznych. Wśród obiektów kilka ma charakter unikatowy. Pierwszym z nich jest znakomicie zachowana studnia (obiekt 170 – Ryc. 8-9) wykonana

Ryc. 7. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Ceramika kultury trzcinięckiej i tarnobrzęskiej kultury łużyckiej (rys. K. Słowik)

Fig. 7. Terliczka, site 4, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Pieces of Trzcinię and Tarnobrzęg Lusatian culture ceramic (drawing by K. Słowik)

z wydrążonego pnia (cembrowina) umocnionego dodatkową konstrukcją drewnianą. Na podstawie analizy dendrochronologicznej stwierdzono, że drewno dębowe użyte do umocnienia zasadniczej konstrukcji studni (wykonanej z wiązu) pochodzi z pnia ściętego między

październikiem 872, a kwietniem 871 BC (Hozer 2009, 317-318).

Unikalną konstrukcją jest w przybliżeniu koliste założenie palisadowo-rowkowe o średnicy ok. 30 m z wyraźnie wyodrębnionym wejściem w części SE. Daty

Ryc. 8. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Obiekt 170 – studnia drewniana (widoczny wydrążony pień – „cembrowina”, pionowe dranice i wbijane kołki mocujące konstrukcję)

Fig. 8. Terliczka, site 5, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Object 170 – wooden well. Visible hollow trunk – “ring”, vertical laths and driven pegs fastening the structure

radiowęglowe osadzają to założenie w IX w. BC. Jest to druga tego rodzaju konstrukcja znana z kręgu kultury lużyckiej. Niemal identyczne założenie, prawie dokładnie tak samo datowane, odkryto również w 2005 r. w miejscowości Byków na Ukrainie (Machnik *et al.* 2006).

Wśród licznych materiałów ruchomych na szczególną uwagę zasługują liczne przedmioty wykonane z materiałów organicznych, niezwykle rzadko zachowujące się na stanowiskach osadowych. Jako przykłady takich znalezisk wymienić można drewnianą „łopatkę” (Ryc.

10), drewniany hak (Ryc. 11) czy część plecionki z лыка. Wszystkie wymienione przedmioty wydobyto z wypełniska studni – obiektu 170 (Ryc. 8-9).

6. Na badanym obszarze pozostałości osadnictwa kultury przeworskiej skupiają się na stanowisku 4. Odkryto tu 2224 fragmenty naczyń (liczba po rekonstrukcji) oraz 88 obiektów (na stanowisku 5 zarejestrowano jedynie 38 fragmenty ceramiki). Całość materiałów datować można na młodszy okres rzymski. Ceramika (Ryc. 12) jest zróżnicowana – lepiona w ręku oraz wykonana na kole. Podstawowe formy to misy, wazy, czarki, pucharki, garnki, formy dzbanowate i flaszowate oraz naczynia miniaturowe. Ceramika nienaczyniowa to liczne bryły polepy i trzy przęsliki gliniane. Ponadto odkryto ośkę, ostrogę (z obiektu 431) z cienkim kolcem i słabo wypukłym kabłąkiem. Z tego samego obiektu pochodzi zapinka brązowa VI grupy Almgrena. W mieszkalnym obiekcie 52 zarejestrowano paciorek szklany, zaś w obiekcie 144 wisiołek bursztynowy (Ryc. 14). Wśród obiektów nieruchomych wyróżniono trzy zagłębione obiekty mieszkalne, prawdopodobnie o konstrukcji zrębowej, o powierzchniach od 12 do 35 m². W ich obrębie nie było czytelnych śladów palenisk, odkryto natomiast liczne fragmenty naczyń glinianych. Liczne paleniska – w sumie 25 obiektów (Ryc. 13) – są regularne w kształcie (prostokątne) i zapewne miały przeznaczenie „przemysłowe”. Jamy osadowe miały różną wielkość

Ryc. 9. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Obiekt 170 – studnia drewniana

Fig. 9. Terliczka, site 5, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Object 170 – wooden well

Ryc. 10. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. „Łopátka” drewniana z wnętrza obiektu 170 – studni

Fig. 10. Terliczka, site 5, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Wooden “spatula” from the inside of object 170 – the well

i kształt (zob. np. Ryc. 15). W ich wypełniskach odnotowano niezbyt liczne fragmenty ceramiki. Obiekty układały się w ramach skupisk rozdzielonych przestrzeniami niezagospodarowanymi. Osobne skupisko tworzyły paleniska, które tworzyły część produkcyjną na osadzie.

7. Z wczesnym średniowieczem łączy się hipotetycznie tylko jeden fragment ceramiki. Natomiast na późne średniowiecze datować można jeden obiekt z typową ceramiką.

8. Materiały nowożytnie są liczne – poza różnorodnymi obiektami, o prawdopodobnie różnym przeznaczeniu, zarejestrowano liczne zabytki ruchome: garnki, pokrywki, dzbanki, misy, patelnie, talerze (Ryc. 16). Odnotowano ułamki ceramiki półmajolikowej oraz dość liczne ułamki kafli. Materiały nowożytnie, które w większości można datować na XVI-XVII w., łączy się z istniejącymi do tej pory wsiami: Terliczką i Łąką.

■ TERLICZKA, STANOWISKO 7, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI

Archeologiczne badania wykopaliskowe przeprowadzono w 2006 i 2007 r. pod kierunkiem dr Renaty Zych. Stanowisko położone jest na wyniesieniu zbudowanym z utworów akumulacji wodnej ułożonym w obrębie dna doliny Wisłoka nieznacznie wywyższonym ponad otoczenie. Leży w bezpośrednim sąsiedztwie stanowisk 4 i 5 w Terliczce, tworząc z nimi jeden, zwarty przestrzennie kompleks. Zbadano łącznie 535 arów. Odkryto 1432 obiekty archeologiczne oraz liczne zabytki ruchome, głównie fragmenty ceramiki.

Na stanowisku zarejestrowano 12 podstawowych faz zasiedlenia. Niektóre z nich odpowiadają chronologicznie i zapewne łączy się funkcjonalnie z pozostałościami osadnictwa z sąsiednich stanowisk w Terliczce.

1. Najstarsze materiały łączy się ze schyłkowym paleolitem. Pewnie na ten okres można datować liściak krzemienisty. Nie jest wykluczone, że taką metrykę mają również niektóre wióry. Materiały te nie tworzyły

Ryc. 11. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Hak drewniany z wypełniska obiektu 170 – studni

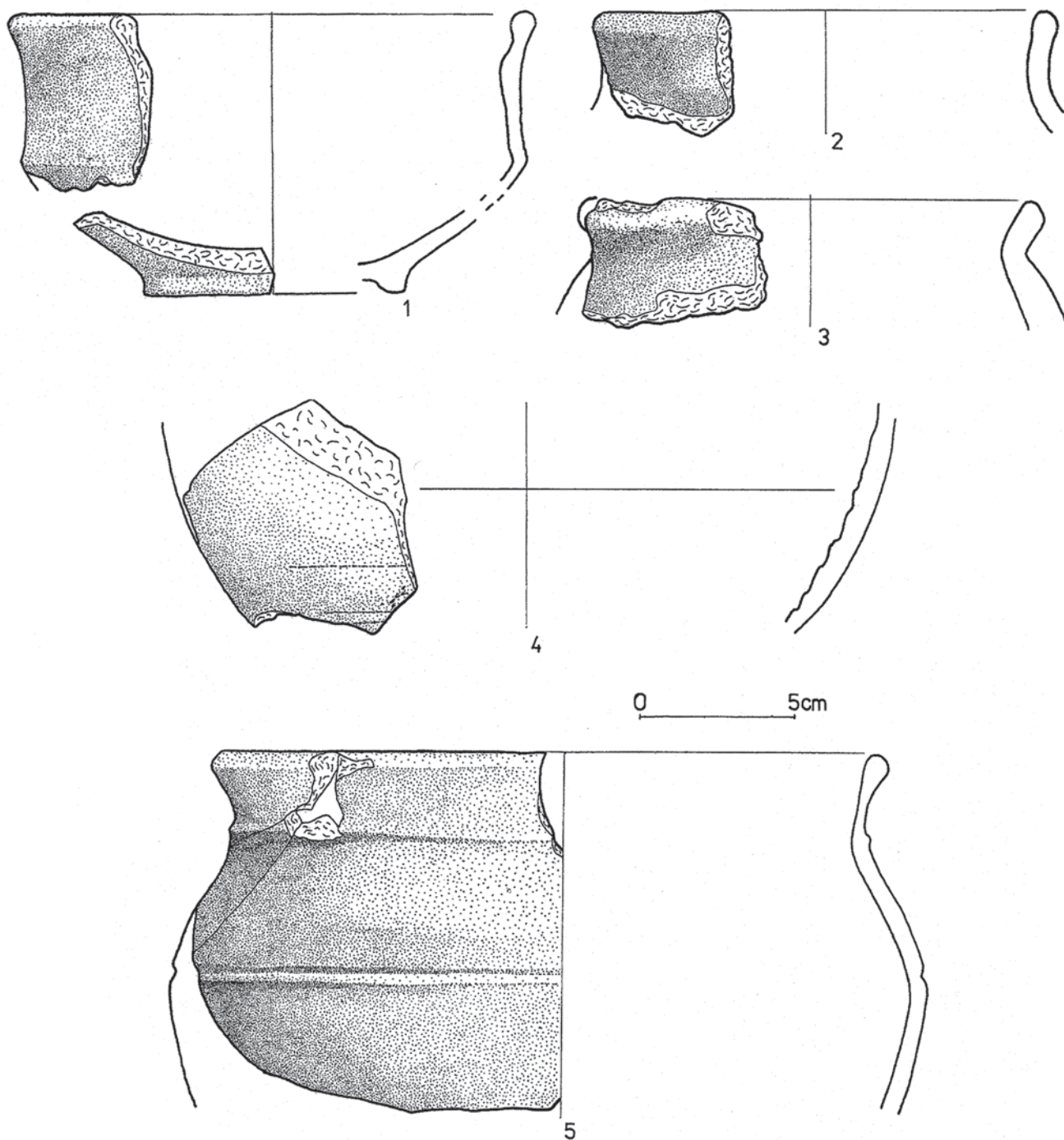
Fig. 11. Terliczka, site 5, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Wooden hook from the fill of object 170 – the well

wyraźnego skupiska. Są śladem penetracji terenu lub łączy się z aktywnością grup ludności schyłkowopaleolitycznej, których obozowiska odkryto w obrębie kompleksu Terliczka, stanowiska 4+5.

2. Z kulturą ceramiki wstęgowej rytej łączy się trzy fragmenty ceramiki zarejestrowane na złożu wtórnym w obiekcie kultury malickiej. Są to najprawdopodobniej ślady penetracji tego terenu przez mieszkańców być może jednej z niezbyt odległych osad.

3. Kultura malicka reprezentowana jest przez jeden obiekt i 43 fragmenty ceramiki (po rekonstrukcji), z czego dziewięć odkryto w tym obiekcie. Prawdopodobnie z tą kulturą łączy się również część przedmiotów krzemienistych.

4. Z kulturą lubelsko-wołyńską łączy się 58 fragmentów ceramiki (po rekonstrukcji) odkrytych na złożu wtórnym w obiektach kultury przeworskiej. Nie jest wykluczone, że z tą kulturą łączy się również część przedmiotów krzemienistych. Jednakże z uwagi na brak wyraźnego kontekstu przestrzennego (dotyczy to również kultury malickiej) dokładne przyporządkowania kulturowe nie są możliwe. Zarówno w wypadku kultury malickiej, jak i lubelsko-wołyńskiej, na stanowisku 7 w Terliczce mamy do czynienia ze śladami obozowisk ułożonych w kontekście stałych osad, które są dość liczne w rejonie podrzeszowskim.

Ryc. 12. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Ceramika z okresu rzymskiego (rys. M. Wilk)

Fig. 12. Terliczka, site 4, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Ceramics from the Roman period (drawing by M. Wilk)

5. Z kulturą pucharów lejkowatych łączy się jeden obiekt oraz 33 fragmenty naczyń glinianych. Ceramika była silnie rozdrobniona. Z tą jednostką łączy się również część przedmiotów krzemianych, głównie zabytków o cechach mikrolitycznych, w tym wykonanych z krzemienia jurajskiego odmiany G. Lokalizacja stanowiska 7 w Terliczce w niskiej strefie dna doliny Wisłoka nie jest typowa dla osiedli ludności kultury pucharów lejkowatych. Zarejestrowane tu pozostałości uznać należy za

śladę eksploatacji gospodarczej terenu przez społeczność zamieszkującą jedną z okolicznych osad.

6. Na stanowisku odkryto dwa fragmenty ceramiki, które z pewnymi zastrzeżeniami można łączyć z kulturą ceramiki sznurowej. Ten bardzo skromny zestaw źródeł wskazuje na penetrację terenu lub istnienie tutaj krótkotrwałego obozowiska.

7. Kultura trzciniecka reprezentowana jest przez jeden obiekt oraz 106 fragmentów ceramiki (po rekonstrukcji), z czego 46 fragmentów zarejestrowano w obiektach, ale datowanych na okresy młodsze, na złożu wtórnym i 60 odkrytych poza obiektami. Ceramika ma cechy fazy klasycznej tej kultury. Społeczności kultury trzcinieckiej

Ryc. 13. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Obiekt 140 (palenisko z okresu rzymskiego) – rzut poziomy (fragment)

Fig. 13. Terliczka, site 4, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Object 140 – fireplace from the Roman period – horizontal view (fragment)

chętnie lokowały swoje siedziby w niskich strefach krajobrazu. Odkryta w Terliczce, stanowisko 7 mała osada tej kultury wpisuje się w sieć podobnych obiektów, licznych w rejonie podrzeszowskim.

8. Materiały tarnobrzeskiej kultury lużyckiej rejestrowane były śladowo. Odkryto jedynie cztery niewielkie, niecharakterystyczne fragmenty ceramiki.

9. Podstawową grupę materiałów stanowią liczne i zróżnicowane pozostałości po osadzie ludności kultury przeworskiej. Odkryto w sumie 202 obiekty w tym 131 jam osadowych, 37 dołków posłupowych, 15 palenisk, dwa rowy, sześć studni i 11 obiektów mieszkalnych. Towarzyszą im liczne zabytki ruchome, w tym 4078 fragmentów ceramiki (po rekonstrukcji) z czego 3913 zarejestrowano w obiektach i 165 poza nimi. Odkryto ponadto dwa przęsłiki gliniane, fragment naczynia szklanego w obiekcie 285, zapinkę żelazną VI grupy Almgrena, ostrogę żelazną w obiekcie 431. Warto zwrócić uwagę na powtarzający się element zagospodarowania osad z okresu rzymskiego, a mianowicie czworokątne paleniska, o niejednoznacznej funkcji, bez wątplenia jednak związane ze sferą aktywności gospodarczej mieszkańców osady. Spośród odkrytych studni jedna miała dość dobrze zachowaną konstrukcję drewnianą (obiekt 18). Obiekty mieszkalne były częściowo zagłębione w podłożu. Osadę na stanowisku w Terliczce 7 można datować (głównie na podstawie ceramiki, zwłaszcza wykonanej na kole) na młodszy i późny okres rzymski.

10. Na stanowisku 7 w Terliczce odkryto sześć fragmentów ceramiki datowanych na wczesne średniowiecze.

Ryc. 14. Terliczka, stan. 4, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Wisiorek bursztynowy z okresu rzymskiego (obiekt 114)

Fig. 14. Terliczka, site 4, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Amber pendant from the Roman period (object 114)

Nie zarejestrowano natomiast innych, trwałych śladów osadnictwa z tego okresu.

11. Równie nieliczne (dziewięć fragmentów ceramiki) są materiały z późnego średniowiecza.

12. Stosunkowo liczne (17 obiektów, 118 fragmentów ceramiki) są materiały nowożytny. Pozostałości te należy łączyć ze strefą eksploatacji gospodarczej mieszkańców wsi Terliczka.

■ **TERLICZKA, STANOWISKO 27 + ŁĄKA 1, STANOWISKO 1, GM. TRZEBOWNISKO, POW. RZESZOWSKI**

Kompleks stanowisk Terliczka-Łąka w trakcie badań AZP oznaczony został jako dwa odrębne stanowiska (Terliczka 27 i Łąka 1). Podział ten okazał się sztuczny. W istocie mamy tu do czynienia z jednym dość rozległym stanowiskiem wielokulturowym.

Badania wykopaliskowe podjęte zostały w 2005 r., przy czym ich dokończenie, ze względu na nieuregulowaną sytuację własnościową gruntów oraz zabudowań mieszkalnych i gospodarczych, mogło mieć miejsce dopiero znacznie później. Badaniami kierował mgr Wojciech Poradyło.

Stanowiska tworzące kompleks Terliczka 27 + Łąka 1 ulokowane są na wyniesieniu w obrębie dna doliny Wisłoka. Zaledwie ok. 200 m na wschód od niego leżą stanowiska 4+5 w Terliczce. W sumie przebadano powierzchnię 79 arów. W trakcie badań w 2005 r. odkryto liczne jamy osadowe, a wśród zabytków ruchomych 3300 fragmentów ceramiki (po rekonstrukcji), cztery przęsłiki, 53 zabytki krzemienne, polepę, fragmenty kości zwierzęcych oraz kamienne rozcieracze. Odkryte materiały łączą się z pięcioma głównymi okresami chronologicznymi.

1. Najstarsze materiały łączą się z kulturą mierzanowicką. Ten etap zasiedlenia reprezentowany jest przez

Ryc. 15. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Obiekt 2572 z okresu rzymskiego – profil

Fig. 15. Terliczka, site 5, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Object 2572 from the Roman period – profile

nieliczne fragmenty ceramiki oraz prawdopodobnie wszystkie przedmioty krzemienne. Wśród nich odnotowano charakterystyczne formy krzemieniarstwa wczesnobrązowego takie, jak siekiera dwuścienna i fragment sierpa dwuściennego. Materiały te są pozostałością niewielkiej osady.

2. Materiały tarnobrzeskiej kultury łużyckiej nawiązują do pozostałości zarejestrowanych w Terliczce, stan. 4+5. Wszystkie odkryte obiekty to jamy osadowe.

3. Najliczniejsze pozostałości osadnictwa łączą się z kulturą przeworską. Liczne obiekty, w tym ceramika toczona, wskazują na lokowanie się osadnictwa w ramach młodszego okresu rzymskiego. Dla jednego z obiektów (drewniana studnia o konstrukcji zrębowej) uzyskano datę dendro 152 AD.

4. Z okresem wczesnośredniowiecznym łączą się dwa obiekty z ceramiką, którą można datować po X w.

5. Pozostałości osadnictwa nowożytnego łączą się z wsią Terliczka. Zarejestrowano jedno zgrupowanie obiektów, które zapewne odpowiada gospodarstwu o chronologii starszej niż XX w.

▪ ZAKOŃCZENIE

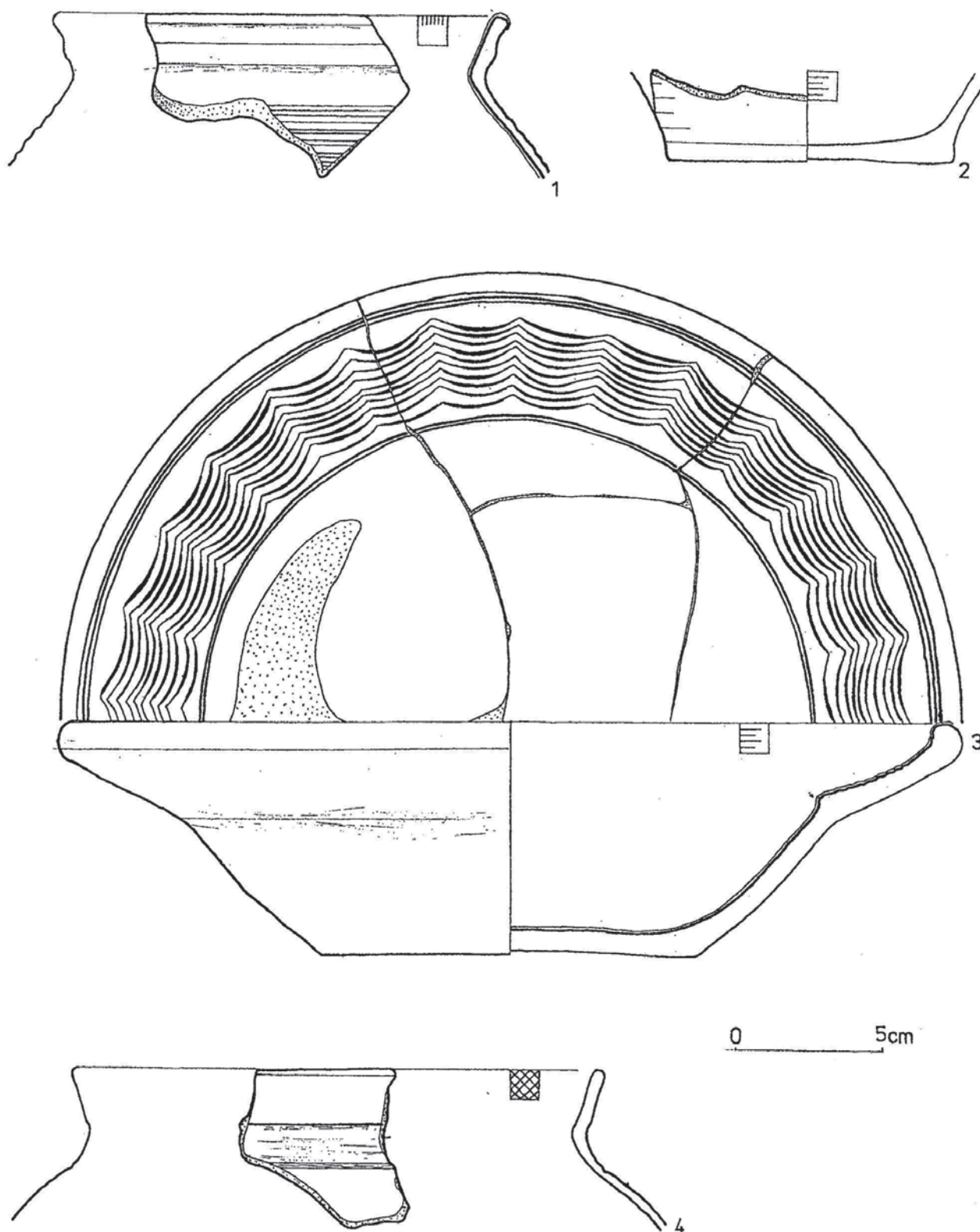
Opisane skrótkowo wyniki badań przeprowadzonych na stanowiskach w Nowej Wsi, Terliczce, Łące i Stobiernej mają bardzo duże znaczenie. Objęły one łącznie 1546 arów, stanowiąc największy kompleks stanowisk poddany badaniom wykopaliskowym na obszarze południowo-wschodniej Polski. Jest to tym bardziej ważne, że stanowiska w Terliczce i Nowej Wsi położone są bardzo blisko siebie (np. stanowiska Terliczka 4+5 i 7 dzieli zaledwie kilkadziesiąt metrów). Uzyskano zatem istotne informacje dla sumarycznych studiów makroregionalnych.

Przedstawione wykopaliska trzeba oceniać co najmniej w dwóch aspektach. Pierwszym są bez wątpienia

efekty merytoryczne, które bardzo poważnie wzbogacają dotychczasową bazę źródłową, znaną z tej części Pradoliny Podkarpackiej – doliny Wisłoka (por. np. Czopek, Podgórska-Czopek 1995; Czopek 1995, 36-42, ryc. 1), wymuszając także istotne korekty w syntetycznych ujęciach archeologii całego obszaru południowo-wschodniej Polski (Czopek 1999). Na szczególne podkreślenie zasługują tutaj przede wszystkim materiały paleolityczne (Terliczka 4-5), przypisane kulturze trzcinieckiej (Nowa Wieś 3-4, Terliczka 3, 4-5), tarnobrzeskiej kulturze łużyckiej (Terliczka 4-5, Stobierna 2) i pochodzące z okresu rzymskiego (Terliczka 7, Terliczka/Łąka 27/1). Warto jednak podkreślić, że na każdym stanowisku zbadanym na tak dużej powierzchni rejestrowano bardzo wiele faktów osadniczych, z których większość to tylko epizody (ślady) działalności człowieka. Odkryto także kilka unikatowych obiektów i zabytków. Do tych pierwszych bez wątpienia należą „krzemienice” stwierdzone na stanowisku 4 w Terliczce, najstarsza datowana studnia (IX wiek BC) oraz unikatowy obiekt rowkowy z tego samego czasu ze stanowiska 5 w Terliczce. Bardzo ważny jest „mikroregionalny” kontekst omawianych stanowisk, położonych bardzo blisko siebie. Występowanie powtarzających się sekwencji chronologicznych jest więc szczególnie istotne, podobnie jak niezwykle cenne obserwacje z zakresu funkcjonowania prahistorycznego osadnictwa. Dobrym przykładem może być tutaj kultura trzciniecka, która do tej pory nie była tutaj rejestrowana, a po badaniach należy nie tylko zweryfikować pogląd na jej obecność, ale też sugerować dużą aktywność osadniczą przy specyficznym modelu okupacji terenu (por. Czopek 2009).

Podobnie należy oceniać obecność śladów osadnictwa z epoki kamienia, manifestującego się pojedynczymi wytworami krzemieniami. Można z całą

odpowiedzialnością stwierdzić, że gdyby nie badania szerokopłaszczyznowe, takie materiały nie byłyby możliwe do odkrycia, a nawet zidentyfikowania. Sugeruje to wręcz weryfikację pojęcia „stanowisko archeologiczne” w odniesieniu np. do pojedynczego liściaka świderskiego. Prawdopodobieństwo odkrycia takich jednostkowych źródeł w zasadzie w dowolnym miejscu jest więc

Ryc. 16. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebownisko, woj. podkarpackie. Ceramika nowożytna (rys. A. Lubelczyk)

Fig. 16. Terliczka, site 5, Trzebownisko commune, podkarpackie voivodeship. Modern ceramics (drawing by A. Lubelczyk)

dość duże. Z faktu tego należy zatem zdawać sobie sprawę zarówno w szerszych opracowaniach syntetycznych, jak i w aspekcie konserwatorskim.

Ryc. 17. Terliczka, stan. 5, gm. Trzebowniko, woj. podkarpackie. Fragment stanowiska w trakcie badań

Fig. 17. Terliczka, site 5, Trzebowniko commune, podkarpackie voivodeship. Fragment of the site under excavations

Drugi aspekt wiąże się ze sferą organizacji tego typu badań. Ponieważ były to pierwsze wykopaliska „autostradowe” realizowane na terenie południowo-wschodniej Polski, stały się one swoistym poligonem doświadczalnym zarówno w szeroko pojętej sferze organizacji, jak

i w zakresie metodyki i technik eksploracyjnych. Jak się wkrótce okazało, było to niezwykle cenne doświadczenie przede wszystkim dla młodych archeologów, w tym generacji nowych absolwentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Bibliografia

- Czopek S. 1995. *O pradziejach Rzeszowa raz jeszcze*. W: M. Jarosińska. (red.), *Z przeszłości Rzeszowa*. Rzeszów, 7-46.
- Czopek S. 1999. *Pradzieje Polski południowo-wschodniej*. Rzeszów.
- Czopek S. 2009. Z badań nad kulturą trzciniecką w okolicach Rzeszowa, *Anelecta Archaeologica Ressoventia*, t. 3.
- Czopek S., Podgórska-Czopek J. 1995. *Osadnictwo pradziejowe w dolinie dolnego Wisłoka*. W: K. Ruszel K. (red.), *Wisłok. Rola rzeki w krajobrazie naturalnym i kulturowym regionu*. Rzeszów, 27-54.
- Czopek S., Pelisiak A. 2006. Pierwsze szerokopłaszczyznowe badania wykopaliskowe na odcinku autostrady A-4 w obrębie województwa podkarpackiego. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 27, 253-265.
- Gębica P. 2006. *Wyniki ekspertyzowych badań geomorfologicznych przeprowadzonych na stanowiskach archeologicznych nr 4, 5a i 5b w Terliczce koło Rzeszowa* (niepublikowana praca w archiwum FROA Rzeszów).
- Grygiel R. (red) 2003. *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 6-7 w Kowalewicach, pow. Zgierz, woj. łódzkie (trasa autostrady A2)*. W: *Via Archaeologica Lodziensis 1*. Łódź.
- Hozer M. 2009. *Materiały kultury łużyckiej ze stanowiska nr 4 i 5 w Terliczce, pow. Rzeszów*. W: S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (red.), *Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje*. Rzeszów, 313-349.
- Kadrow S. (red.) 2001. *Przyroda i człowiek. Materiały do studiów*. *Via Archaeologica, Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A-4 w Małopolsce*. Kraków.
- Kadrow S. 2003. *Kraków-Bieżanów, stanowisko 27 i Kraków-Rząka, stanowisko 1. Osada kultury łużyckiej*. *Via Archaeologica, Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A-4 w Małopolsce*. Kraków.
- Ligoda J., Słowik K. 2009. *Wstępne wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku 2 w Stobiernej, pow. Rzeszów (badania na trasie drogi ekspresowej S-19)*. W: S. Czopek, K. Trybała-Zawiślak (red.), *Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje*. Rzeszów, 313-349.

- Machnik J., Pawliw D., Petehyrycz W. 2006. Wyniki polsko-ukraińskich badań wykopaliskowych we wsi Bykiwo koło Drohobycza w roku 2005. *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności za rok 2005/2006*, Kraków, 277-282.
- Mitura P., Pasięka A. 2005. *Materiały krzemienne ze stanowiska 1 w Nowej Wsi, gm. Trzebownik, woj. podkarpackie. Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 26, 5-24.
- Pelisiak A., Rybicka M., Ralska-Jasiewiczowa M. 2006. *From the Mesolithic to modern times*. Rzeszów.
- Raport
2001 *Raport 1996-1999. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 1996-1999.* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa.
- 2003 *Raport 2000. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za rok 2002.* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa.
- 2004 *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002.* (= *Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne*). Warszawa.
- Wacnik A. 2006. *Przemiany szaty roślinnej w rejonie Terliczki i ich związek z lokalnym osadnictwem. Sprawozdanie z przeprowadzonych analiz palinologicznych* (niepublikowana praca w archiwum FROA Rzeszów).
- Włodarczak P. (red.) 2002. *Południowe obejście Krakowa. Materiały z epoki kamienia i z wczesnego okresu epoki brązu. Via Archaeologica, Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A-4 w Małopolsce*. Kraków.

Summary

Sylwester Czopek, Andrzej Pelisiak

Large-surface interdisciplinary archaeological research carried out by the Rzeszów Archaeological Centre Foundation in the A-4 motorway zone, podkarpackie voivodeship in the years 2005-2006

The summarised results of the research carried out at sites in Nowa Wieś, Terliczka, Łąka and Stobierna are of very high importance. Covering a total area of 1,546 ares, they constitute the biggest complex of sites subjected to excavation research in south-eastern Poland. This is even more important because sites in Terliczka and Nowa Wieś are situated very close to one another (for instance, there is a distance of only a few dozen metres between Terliczka 4+5 and 7). This means that significant information was obtained for aggregated macroregional studies.

The excavations presented should be evaluated in at least two aspects. The first aspect concerns undoubtedly substantive consequences that enrich, very significantly, the current source base known from this part of the Sub-Carpathian Proglacial Stream Valley – the Wisłok River valley (cf., for instance: Czopek, Podgórska-Czopek 1995; Czopek 1995, 36-42, fig. 1), at the same time enforcing important corrections in synthetic presentations of the archaeology of the entire territory of south-eastern Poland (Czopek 1999). The materials particularly worth mentioning here are mainly Palaeolithic materials (Terliczka 4-5) attributed to Trzciniec culture (Nowa Wieś 3-4, Terliczka 3, 4-5) and Tarnobrzeg Lusatian culture (Terliczka 4-5, Stobierna 2) and dating back to the Roman period (Terliczka 7, Terliczka/Łąka 27/1). However, it is worth mentioning that at each examined site a very large number of settlement facts was registered, most of them being only episodes (traces) of human activity. Several unique objects and

monuments were also discovered. Those objects certainly include “flint-processing workshops” found at site 4 in Terliczka, the oldest dated well (9th century BC) and a unique grooved object of the same period from site 5 in Terliczka. The “micro-regional” context of the sites concerned, which are situated very close to each other, is very important. Therefore, the occurrence of repeating chronological sequences is particularly important; the same goes for extremely valuable observations concerning the functioning of the prehistoric settlement. A good example of this can be the Trzciniec culture, which was never registered before the research, but which not only forces us to verify our views on its presence, but also suggests a high level of settlement activity for the specific model of land occupation (cf. Czopek 2009).

The presence of Stone Age settlement traces, which is manifested by individual flint products, should be evaluated similarly. We can state with full certainty that such materials could not have been discovered or even identified without large-surface research. This suggests that the term “archaeological site” should be verified, e.g., with regard to an individual Swiderian tanged blade. The probability of discovering such individual sources in any place is, therefore, relatively high. This fact should be borne in mind both in larger synthetic studies and in the aspect of conservation.

The second aspect involves the organisation of this type of research. Because these were the first “motorway” excavations carried out in south-eastern Poland, they became a sort of testing ground both in terms of organisation and methodology and exploration techniques. As it soon turned out, that was a very valuable experience particularly for young archaeologists, including the generation of new graduates from the Institute of Archaeology of the University of Rzeszów.